

УДК 930.1(477):329(477.8)

<https://doi.org/10.17721/1728-2640.2017.134.3.06>В. Колесник, д-р іст. наук, проф.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

УКРАЇНСЬКІ ПАРТІЇ В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.: ПОШУК ШЛЯХІВ УРЕГУЛЮВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ПИТАННЯ

Розкрито пошук українськими партіями в Російській імперії на початку ХХ ст. шляхів урегулювання національного питання та обґрунтування ними у своїх програмах національного державно-політичного ідеалу. Зокрема показано, що за концептуально-теоретичними підходами до національного питання і державності України усі українські партії можна поділити на дві групи. Менша їх частина, зокрема три партії – РУП до 1903 р., УСП і УНП – визначали на програмному рівні необхідність створення самостійної української держави. При цьому партії враховували соціально-економічні та загальнополітичні проблеми Російської імперії. З огляду на це, чітко висували цілі визвольної боротьби, УСП і насамперед УНП урегулювання національного питання пов'язували із соціалістичним ідеалом, соціалістичним ладом. При цьому державна самостійність розглядалась як необхідна передумова побудови соціалізму. Отже, Україна, український народ, його національні інтереси були поставлені на перше місце. Національне визволення розглядали як важливий чинник соціального прогресу.

Інша група українських політичних партій (РУП із 1903, УДП, УРП, УДРП, УСДРП) майбутнє державності України вбачала в її національно-територіальній автономії у складі демократичної Російської федерації. Щоправда РУП (з 1903) а також УСДРП на перше місце у програмах ставили здійснення соціалістичних перетворень, а потім розв'язання національного питання. Помірковані партії також пов'язували досягнення автономії України через демократизацію Росії. Серед партій автономно-федералістського спрямування існували різні схеми здобуття національно-територіальної автономії: а) із центру, у межах загальноросійської конституції, із санкцій загальноросійських Установчих зборів, б) знизу, від українського парламенту, на основі конституції України.

Усі українські партії висували свої проекти майбутнього державно-політичного устрою України.

Ключові слова: українські партії, Україна, Російська імперія, національне питання, партійні програми, національно-державне будівництво, автономія, федерація, самовизначення, українська держава.

Утворення на початку ХХ ст. українських партій у конкретно-історичних умовах російської дійсності, без сумніву, засвідчило про початок нового етапу боротьби українського народу за прогресивні зміни в усіх сферах суспільного життя, охоплюючи питання національно-державного будівництва. Український національно-політичний рух відзначався щирим бажанням знайти для України правильний шлях у питанні виборювання своїх національних прав. Спектр українських політичних партій у Російській імперії на початку ХХ ст. не був широким й охоплював такі основні організації: Револьюційну українську партію (РУП, 1900), Українську соціалістичну партію (УСП, 1900), Українську народну партію (УНП, 1902), Українську демократичну партію (УДП, 1904), Українську радикальну партію (УРП, 1905), Українську радикально-демократичну партію (УДРП, 1905), Українську соціал-демократичну робітничу партію (УСДРП, грудень 1905).

На сучасному етапі історіографії історія українських партій початку ХХ ст. привертає увагу багатьох дослідників. Варто згадати праці Р. Ветрова, В. Головченка, В. Колесника, Л. Могильного, А. Павка, В. Стрільця, О. Тимошенко, О. Рафальського та інших, у яких розглядається широке коло питань, пов'язаних із передумовами та процесом утворення українських партій в Російській імперії, їх еволюцією, програмними вимогами, організаційною будовою, стратегією і тактикою, формами, методами і напрямками практичної діяльності. У статті зроблено спробу виокремити і порівняти національні частини програм українських партій в Російській імперії на початку ХХ ст., визначити основні концептуальні підходи до розв'язання національного питання, спільне і відмінне в розумінні майбутнього державно-політичного устрою.

РУП, як перша українська політична організація в Російській імперії, певний час вважала своїм програмним документом брошуру М. Міхновського "Самостійна Україна" (видана у Львові в середині 1900), яка визнавала необхідність боротьби за єдину, неподільну, вільну і самостійну Україну, відповідала думкам і сподіванням національно-революційного крила РУП, але не виражала прагнення соціалістів, які переважно були засновниками партії.

У брошурі "Самостійна Україна" подано огляд українсько-російських відносин у минулому, на основі чого

автор виводить історичне право України на незалежне державне існування. Протестуючи проти національного поневолення українського народу в Російській імперії, М. Міхновський зазначав, що підкорення чужим політичним інститутам створює для "неісторичної нації" небезпеку асиміляції. З огляду на це досягнення державності навіть воєнними засобами автор "Самостійної України" вважав головною умовою збереження нації. "Доки хоч на однім клаптику української території пануватиме чужинець..., доти усі покоління Українців ітимуть на війну" [7, с. 321]. У цій позиції яскраво виявилось національно-державницьке спрямування. На відміну від соціал-демократичних і ліберальних концепцій, де йшлося про гноблення України самодержавством, тобто пануючим режимом, у "Самостійній Україні" наголошувалося, що існує боротьба між нацією зрабованою і нацією-гнобителем. Визначивши програмні вимоги РУП на початковий період її діяльності, "Самостійна Україна" фактично започатковувала нову течію в українському політичному житті, течію українського самостійництва. Як згадував В. Андрієвський, "Самостійна Україна" палила мозок, від неї в мене кипіла кров" [1, с. 12].

У своїй брошурі М. Міхновський обґрунтував не лише вимогу самостійності, а й значення для українців незалежної, самостійної держави: "Тільки держава одноплеменного національного змісту може дати своїм членам нічим необмежену змогу всестороннього розвитку духовного й осягнення найліпшого матеріального гаразду" [7, с. 312], гарантує розквіт індивідуальності. Державну самостійність М. Міхновський вважав головною умовою існування нації.

У своїй брошурі М. Міхновський пропонував зосередити увагу на обговоренні засобів і способів боротьби. На думку М. Міхновського, будь-які форми боротьби виправдані. Він декларує готовність вирішити безкомпромісним шляхом зазначену проблему і проголошує: "... Ми візьмемо силою те, що нам належить ся по праву, але віднято в нас теж силою". Максималістськи лунають подальші вимоги М. Міхновського: "Усі, хто на цілій Україні не за нас, ті проти нас, Україна для Вкраїнців, і доки хоч один ворог-чужинець лишиться на нашій території, ми не маємо права покласти оружя" [7, с. 322]. Така домінація сили, як методу розв'язання на-

ціональної проблеми, відштовхувала від М. Міхновського значну частину сучасників, політично активних діячів. Заслугою М. Міхновського варто вважати те, що він першим на політичному рівні відверто заявив про колоніальний статус України у складі Російської імперії, розглянув проблеми взаємовідносин України та Росії з позицій державності, обґрунтував законне право українського народу на самовизначення. У свій час М. Голубець зазначав, що різке посилення ідейно-національної творчості було не лише виявом радикалізації всього національного життя, а й свідчило про народження на світ нового українства. Заява про самостійницьку позицію щойно створеної РУП об'єктивно відображала глибинні, можливо не усвідомлені, інтереси народних мас у плані виборювання української державної самостійності [3, с. 48]. Внутрішні суперечності в РУП швидко загострювалися, оскільки прихильники соціал-демократичного напрямку підкреслювали соціалістичні засади партії. З огляду на це впродовж перших двох років партія поєднувала націоналістичні позиції із соціал-демократичними, а її ідеологічне обличчя було розпливчавим і поєднувало соціалізм із властивим для молоді наївно-романтичним патріотизмом.

Оскільки керівництво партії у своїх ідейних орієнтирах надавало перевагу соціалізму, то на початку 1903 р. воно відмовилося від "Самостійної України", прихильники якої відійшли від РУП. Після цього РУП поступово утвердилася на позиціях автономії. Така вимога містилася в "Нарисі програми Революційної Української Партії" [7, с. 349–350], підготовленому Київською вільною громадою і поданому на розгляд партії у квітні 1903 р. Нарис містив низку нових принципових моментів. У ньому була відсутня висловлена раніше М. Поршем та його однодумцями теза про те, що політична (державна) незалежність України є ідеалом партії. По-друге, вимога федералізації Росії, по суті, замінювалася лозунгом демократичної республіки. Однак разом із тим акцентувалася увага на автономії України із власним сеймом, чого не можна було досягти без перетворення Росії на федеративну державу. По-третє, автономний розвиток України доповнювався у проєкті пунктами, які передбачали, з одного боку, широке місце, крайове, національне самоврядування для всього населення майбутньої демократичної Росії, а з іншого – правову гарантію для кожної нації мати політичні установи, які б гарантували їх вільний культурний і громадський розвиток. "Останній пункт, – як зазначав В. Головченко, – що передбачав підготовку відсталих у своєму розвитку етносів до прийняття ідеї державного самоврядування, саме й став підставою для звинувачень РУП у націоналізмі та підтримці "культурно-національної автономії" [2, с. 54].

Проте навіть суттєві зміни в політичних підходах РУП до розв'язання національного питання не припинили амбітної взаємної нетерпимості між партійними керівниками, насамперед між М. Поршем і Д. Антоновичем. Останній разом зі своїми прихильниками відкидав навіть ідею автономії і відстоював просто краєве самоврядування. М. Порш ставив вимогу національно-територіальної автономії України, "як такої форми, що може розв'язати національне питання, коли в основі його не лежать конфлікти економічного характеру... Коли ці конфлікти виявляться, тоді пролетаріат мусить прийняти у свою програму постулат політичної самостійності" [8, с. 30]. Ідеологічні баталії між Д. Антоновичем і М. Поршем врешті-решт схилили членів РУП до ідеї автономії України, з утворенням українського сейму або ради в межах Росії. Ця національна платформа партії була викладена у проєкті програми,

який з'явився у березні 1905 р. Вона слугувала політичним орієнтиром партії до скликання у грудні 1905 р. з'їзду, який започаткував УСДРП.

Самостійницьку платформу займала Українська соціалістична партія, хоча вона зазнавала внутрішніх суперечностей між змістом національної програми та класовими методами своєї діяльності. Програмним документом УСП був "Нарис програми Української партії соціалістичної", надрукований улітку 1900 р. Автори програми виходили з того, що Україна потребує повного визволення від економічного, політичного та національного гніту. УСП у своїй програмі тісно пов'язувала національне і соціальне питання, самостійницькі вимоги із соціалістичними ідеями: "одинокі програма, що зреалізувавшись, запевнить щастя нашому людові, – це програма соціалістична; ми переконані, що в суспільстві, де земля, копальні, фабрики і верстати становлять спільну власність, де люд править сам собою і після своєї волі, що там тільки немає місця днешньому взискові й утискові" [6, с. 216].

Кінцевою метою партії проголошувалася демократична українська республіка, побудована на засадах загального виборчого права, прямої демократії (народний референдум та ініціатива), громадського самоврядування із суспільною власністю на засоби виробництва і "повною рівноправністю національною. З полишенням нації кожній свободи увійти в склад республіки". Ця мета могла бути досягнута за умови, що "партія соціалістична матиме політичну власність у своїх руках" [6, с. 216]. У партійних публікаціях УСП зазначалося, що "першим пунктом нашої мінімальної програми є самостійна Україна", у найближчій перспективі в тих землях, які належали до Росії. А вимога "політичної волі і самостійності для усієї України", отже соборної України, сприймалася партією як більш далекоглядний ідеал [6, с. 219]. Українські соціалісти відстоювали вимогу досягнення державної незалежності України відразу ж після повалення самодержавства – так, як це розуміла, до речі, ППС, що засвідчує про вплив останньої на зміст програмних завдань УСП. Метою УСП була "Самостійна демократична Українська Республіка і соціальна революція". Соціалістична партія визнавала необхідність братерських відносин із робітниками будь-якої нації, але за умови визнання ними права України на самовизначення. Отже, УСП стояла на класовій робітничій платформі з виразно самостійницькою позицією. Аналізуючи програму УСП, важко зрозуміти, який соціалізм мали на увазі діячі партії. Адже соціалізм на початку ХХ ст. поділявся на низку розгалужень, часто суперечливих між собою. Крім того, із програми УСП не зрозуміло, яке визволення має бути першим, оскільки в одному випадку стверджується, що економічне і політичне, в іншому – національне.

Серед партій, що висували самостійницькі домагання, суто націоналістичне обличчя мала Українська народна партія, яка виросла з кореня "Самостійної України". Ідеологічні і програмні засади УНП, викладені в "10 заповідях", брошурі "Справа української інтелігенції в програмі УНП", діячі партії розвинули у проєкті Конституції під назвою "Основний закон "Самостійної України" Спілки народу українського", який було видруковано в першому числі часопису "Самостійна Україна" (вересень 1905).

У Конституції Спілки народу українського в основу покладено принцип повної самостійності України, яка охоплює дев'ять вільних і самоуправних земель, кожна з яких становила спілку вільних і самоуправних громад, а межі земель і громад мали визначатися окремим законом.

У проекті Конституції було детально розроблено політичний устрій самостійної України, окреслено права українців, принципи формування, межі діяльності і компетенція різних гілок влади, суть і місце самоврядування, розроблені інші питання державотворення. Зокрема пропонувалося створення президентської республіки, де законодавча влада належить раді представників і сенату. Отже, парламент складався із двох палат. До сенату входили депутати від кожної землі, а до ради представників – депутати від рівних виборчих округів. Вибори депутатів здійснюються шляхом таємного, рівного, безпосереднього і прямого голосування. Члени обох палат репрезентують увесь народ український, а не ту лише громаду чи землю, яка їх обрала. Конституція Спілки народу визначала кількісне представництво членів рад і термін їхніх повноважень, термін повноважень сенаторів, вікові вимоги для членів парламенту, забороняла одночасне перебування депутатом обох палат, а також суміщення роботи в уряді і законодавчому органі держави. Виконавчу владу мав очолювати всенародно обраний терміном на шість років президент Всеукраїнської спілки. Президент призначає й усуває міністрів, усіх судових урядників, є головнокомандуючим збройними силами, стежить за дотриманням законів у державі, має право амністії для засуджених, але не може ним скористатися щодо міністрів. Вік президента визначався не менше 35 років. При нехтуванні президентом Конституції обидві законодавчі палати і вищий касаційний суд утворюють так званий "народний суд", що має право усунути президента і призначити нові вибори. Заборонялося займати міністерські посади не українцям за походженням. Для притягнення міністрів до судової відповідальності потрібний був дозвіл ради представників. Судив міністрів вищий касаційний суд. Основний закон Спілки народу українського всю судову владу передавав судам і суддям. Конституція "Самостійної України" визначала принципи формування судів, порядок судочинства, прерогативи різних судів і суддів. Вищою судовою інстанцією у Всеукраїнській спілці був вищий касаційний суд [11, с. 60–66].

Конституція Спілки народу українського свідчила про значний крок уперед національно-радикального крила українського руху, яскраво репрезентованого УНП, у формуванні новітньої державницької ідеології, що надавала пріоритетного значення власній державі у справі національного визволення і розвитку, обстоювала право українського народу на її створення, визначала мету державного будівництва і шляхи її досягнення.

У 1906 р. вийшла друком програма УНП, що виразно проголосила гасло самостійності України. Самостійну Україну планувалося будувати як спілку "вільних і самоправних українських земель, що різняться умовами життя", тобто, надаючи статус окремих адміністративних одиниць Слобожанщині, Правобережній Україні, Запоріжжю, Кубані, Чорномор'ю, Полісся, Галичині і т. д. [10, с. 38]. Отже, програма УНП суттєво різнилася настроєм і спрямованістю від "Самостійної України", була конструктивною і поступовішою.

Усе ж, розуміючи недосяжність ідеї незалежності України найближчим часом у 1906 р. і не відмовляючись від неї, керівництво УНП висловило на програмному рівні згоду на національно-територіальну автономію України в межах Російської федеративної республіки. "Ідучи до повної незалежності українського народу, до здобуття останнім права повного самовизначення, – ішлося у програмі УНП, – ми підпираємо й автономні вимоги українських партій. Але аби автономія була не фіктивною, а дійсною..." [10, с. 52]. На думку М. Міхновського, навіть вузька автономія була вигідні-

ша для України порівняно з існуючим безправ'ям. Проте М. Міхновський допускає автономію України тільки за умови, що вона вважатиметься не остаточною метою політичної боротьби українського народу, а лише етапом на шляху до здобуття повної незалежності українського народу [5, с. 35]. Саме цим УНП відрізнялася від українських соціал-демократів й українських лібералів, для яких автономія – кінцева мета. Отже, гасло боротьби за автономію України у програмі УНП мало тактичне значення. Не відкидаючи принципово федерації, М. Міхновський зазначав, що вона може бути лише за умови, коли її захоче український народ, а федерація забезпечить рівноправність народів. "Ми визнаємо, – писав він, – тільки добровільні федерації народів; ...аби два чи більше народів жили в згоді та любові, треба: 1. Аби вони користали рівними правами. 2. Аби оден нарід другому не тільки не перешкоджав, а помагав досягти його цілі. Коли сего нема, нема ніякої рації народам жити вкупі" [10, с. 52]. Автономні права українського народу могли задовольнитися за умови створення українського парламенту, який формується на основі вселюдського, рівного, прямого і таємного голосування. Національний парламент мав відати податковими і господарськими справами, адміністрацією, судом, школою, забезпечити проходження українцями служби в Україні.

Щоб інтегруватися в політичне життя України, УНП у своїх програмних вимогах зверталася до соціалізму. Опублікована у 1906 р. програма УНП декларувала соціалістичний ідеал як єдиний, що може остаточно задовольнити український та інші народи, знищити визиск і безправ'я, існуючий устрій, побудований на насильстві, примусі, нерівності та пануванні. Соціалістичний лад проголошувався єдиною альтернативою для українських трудящих мас. "Наше завдання, аби український народ... у своїм стремлінні до ідеального устрою, до устрою соціалістичного не був позад інших культурних народів" [10, с. 34–35]. Усе ж соціалізм УНП відрізнявся від соціалізму як російських, так й українських соціал-демократів. Адже неодмінною передумовою розв'язання соціально-економічних завдань і побудови соціалістичного суспільства вважалося досягнення державної самостійності України, здобуття вільної, не підлеглої, самостійної держави української – республіки українських робочих людей. Отже, УНП висувала на перший план не соціальні, а національні вимоги, вважаючи, що націоналізація державних інститутів дасть змогу провести реформи в інтересах української нації. "Розв'язання національного питання – єсть тим порогом, через який народи вступають в чистий світлий храм соціалістичного устрою..." [10, с. 34–35]. Лідери УНП вважали, що без національної основи соціалізм в Україні буде суспільним рухом із слабким корінням. Зважаючи на це, у програмному документі партії зробили спробу поєднати національний і соціалістичний підходи до вирішення суспільних проблем. Однак на практиці реалізувати це було дуже важко. Адже у підросійській Україні, як стверджують сучасні дослідники, була відсутня серйозна соціальна база "для соціалістичного руху в його національному втіленні" [4, с. 89]. Відповідно до програми УНП, основа для вирішення національного питання в Україні – власна абсолютно суверенна у внутрішніх справах держава, яка є суб'єктом міжнародного права. У документах партії зазначалося: "На Україні, як ніде в світі, питання соціально-економічне є зараз і питання національним, чому українська народна партія хоче зорганізувати, приготувати частину українського народу, що стогне під неволею московською у Росії. До здійснення великого національного ідеалу! Єдиної, неподільної, вільної, самостійної України освічених ро-

бочих мас, до заснування тієї великої держави національної, у яку увійдуть усі частини українського народу" [9, с. 113]. Представлений УНП молодий національно-радикальний рух хоч і був нечисленним, слабким, але вперто шукав шляхи і методи впливу на українську громадськість, привертая увагу до ідеї самостійності України, сприяв зростанню національної свідомості українців.

Автономістської орієнтації дотримувалася УСДРП, що була утворена на базі РУП у грудні 1905 р. У резолюції другого з'їзду партії (грудень 1905) обґрунтовувалися підходи до питання національного державотворення. Партія визнавала наявність національного гніту, як одного з виявів панування капіталізму. Зважаючи на це, з'їзд проголосив, що партія буде якнайенергійніше "боротися проти національного гніту за рівні права всіх націй на вільне існування і вільний розвиток, твердо обстоючи право націй на самоопреділення, на такі політичні інституції, котрі забезпечили б їм вільний культурний і громадський розвиток" [7, с. 351–352]. Визнаючи нагальну необхідність розв'язання національного питання, з'їзд ухвалив резолюцію про автономію України: "II черговий з'їзд УСДРП приймає у свою програму постулат Автономної України (Україну з'їзд визнає лише в межах етнографічних) із правом законодавчим у тих справах, котрі торкаються лише народу, мешкаючого на території України" [7, с. 352]. УСДРП передбачала демократизацію державного ладу і федералізацію Росії, здійснення принципу національно-територіальної автономії, створення українського сейму (парламенту), право кожної нації на політичне і культурне самовизначення, запровадження широкого самоврядування місцевого і крайового для всього населення держави, децентралізації (федералізації) законодавства, адміністрації і судочинства. У програмі партії передбачалася націоналізація шкіл, передача завідування народною освітою до компетенції українського сейму, введення української мови в усіх урядових і публічних інституціях України, безплатного обов'язкового світського, загального і професійного навчання для всіх дітей до 16 років. Отже, II з'їзд УСДРП рішуче заявив про автономістську орієнтацію українських соціал-демократів. При цьому УСДРП вважала, що лише національні соціал-демократичні організації можуть "найкраще... розвивати класову самосвідомість у кожній нації, боротися за націоналістичними тенденціями, проводити і направляти класову боротьбу пролетаріату даної нації в спільній економічній і політичній боротьбі робітничого класу загалом..." [7, с. 354]. З огляду на це, підтримуючи принцип інтернаціоналізму в питанні класової боротьби, УСДРП відстоювала федеративні засади в організації соціал-демократичної партії Росії [7, с. 354], а державний федералізм доповнювався "федералізмом партійним".

Федералізації народів Росії і широкої автономії для України вимагали також УДП, УРП, а після їх об'єднання УДРП. У програмі УДП, зокрема, зазначалося: "...ми визнаємо, що державний лад у Росії повинен бути збудований на принципах найширшої національної і місцевої автономії" [7, с. 343–344]. Здобуття Україною національно-територіальної автономії УДП пов'язувала з поваленням самодержавства і проголошенням демократичних свобод, встановленням парламентського ладу. У центральному державному парламенті партія передбачала утворення двох рівних кількісно палат: палати народних представників і федеральної палати представників від автономних частин держави. Українська народна рада (сейм) здійснювала законодавчу владу в межах автономної території з виконавчими органами при ній [10, с. 54]. Однак до компетенції Української народної ради не входило врегулювання питань

війни і миру, бюджету на загальнодержавні цілі, зносини з іншими державами та підписання з ними союзів і торгових договорів загальнодержавного значення. Автономний і федеративний устрій УРП вважала за найкращий лад для багатонаціональної Російської держави [12, с. 142]. При цьому програма УРП передбачала встановлення демократичних свобод і перетворення Росії в конституційну державу [12, с. 142]. Однак, проголошуючи метою боротьби національно-територіальну автономію у складі федеративної демократичної Росії, лідери УРП вважали, що Україна мала вийти із Російської Федерації у випадку надання українському народу обмеженої автономії або при намаганні центру урізати повну автономію краю [13, с. 3].

За програмою УРП, федеральний парламент формувався за змішаною мажоритарно-пропорційною системою, у його віданні були такі питання: зносини з іншими державами, фінанси для загальнодержавних справ, позадержавна торгівля і мито, загальнодержавна армія та справа війни і миру [7, с. 346]. Українська народна рада обиралася терміном на три роки прямим і таємним голосуванням, особами, яким виповнився 21 рік, і відала всіма справами на території України, розробляла краєву конституцію. У програмі передбачалося запровадження в Україні широкого самоврядування для сільських і міських громад, а також для округ, у які могли б об'єднатися ці громади. Кожна така округа повинна мати свій окружний сейм, із правом самоврядування в межах округи. Усі урядовці мають бути краєвими людьми, відповідальними перед судом [7, с. 346]. Мовою урядових, освітніх та інших установ повинна бути українська.

Загалом УРП вважала, що здобуття національно-територіальної автономії в Україні відбудеться після повалення самодержавства й обрання краєвого парламенту, який і прийме конституцію, і делегує уже названі чотири функції федеральному парламенту. Жодних узгоджень конституції не передбачалося.

Програма УДРП була також побудована на принципах парламентаризму і федералізму [7, с. 333–334]. Вона визнавала право інших народів на самоуправління. Функції федеративного й автономного національно-територіального парламенту містили ті положення, які були у програмах УДП та УРП. Щоправда, програма УДРП, на відміну від програми УРП, передбачала узгодження української конституції із загальнодержавними законами. Крім того, у програмі з'явилася також конституція федеративної Росії, якої не передбачалося у програмі УРП [7, с. 335–336]. На відміну УРП, УДРП дотримувалася того, що автономію Україна мала отримати із центру після перемоги загально-російської демократичної революції.

Отже, можна виокремити дві основні концепції щодо національного питання і державності України у програмах українських політичних партій. Більшість із них вбачала майбутню модель державності України в її національно-територіальній автономії у складі федеративної демократичної Росії і з новою силою підняла автономно-федералістичне гасло на початку ХХ ст. (РУП із 1903, УСДРП, УДП, УРП, УДРП). Разом із тим, у програмах частини українських партій, насамперед національно-радикальних (РУП до 1903, УСР, УНП), була визнана необхідність створення самостійної української держави. Щоправда, частина партій пов'язувала відродження нації не тільки із розв'язанням національного питання, а й з ідеалами соціалізму. Партійні вимоги і завдання з національного питання відображали певну розгалуженість національної ідеї на початку ХХ ст., свідчили про особливості формування політичними партіями українського національного ідеалу.